

İbn Haldun'un Beş Tavr Teorisi

Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin

Tarihsel Gelişimi ve Güncel Evresi

İslam düşünce tarihinin ve modern tarih sosyolojisinin öncülerinden kabul edilen İbn Haldun, başyapıtı *Mukaddime*'de insan topluluklarının siyasal örgütlenme biçimlerini, medeniyet kurma pratiklerini ve devletlerin doğuş, yükseliş ve çöküş dinamiklerini "Ümran İlmi" (*İlmü'l-Ümrân*) çerçevesinde incelemiştir¹. Düşününürün kurduğu analitik model, siyasal iktidarların canlı bir organizma gibi belirli evrelerden geçerek ömürlerini tamamladığını varsayan "Beş Tavr Teorisi"ne (*Etvâr-ı Hamse*) dayanır³. Bu kuramsal çerçeve; kolektif dayanışma ruhu (*asabiye*), siyasal iktidarın tekelleşerek kurumsallaşması (*mülk*), üretim-tüketim dengesi ve kamu maliyesi arasındaki nedensel ilişkileri determinist bir tarih felsefesiyle birleştirir¹.

Modern bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yılı aşan kurumsal, iktisadi ve siyasal gelişimi İbn Haldun'un kuramsal merceğinden tahlil edildiğinde; askeri-toplumsal seferberlikle sağlanan kuruluştan tek partili konsolidasyona, kitlesel kentleşme ve tüketim toplumunun teşekkülünden günümüzün derinleşen mali ve kurumsal krizlerine uzanan dönüşüm evreleri açıklayıcı bir paralellik sergilemektedir⁸.

İbn Haldun'un Devlet Kuramı ve Beş Tavr Dinamiği

İbn Haldun'un devlet teorisi, iki temel toplum biçimi arasındaki diyalektik gerilim üzerine kuruludur: Zorlu coğrafi ve doğal şartların şekillendirdiği, eşitlikçi, cesur ve yüksek dayanışma ruhuna sahip kırsal yaşam (*bedevî ümran*) ile iş bölümünün, konforun, refahın ve yabancılaşmanın hâkim olduğu yerleşik kent hayatı (*hadarî ümran*)¹. Bu iki sosyolojik kutup arasındaki dönüşümün itici gücü *asabiyedir*. Asabiye, topluluğu ortak hedefler doğrultusunda bir arada tutan ve dış tehditlere karşı koruyan kolektif şuur ve mücadele azmidir¹. Düşününür, kan bağına ve akrabalığa dayanan *nesep asabiyeti* ile ortak bir ideoloji, inanç veya siyasal dava etrafında şekillenen *sebeb asabiyeti* arasında ayırım yapar⁹. Bedevî topluluklar sahip oldukları güçlü asabiye sayesinde askeri üstünlük sağlayarak yerleşik medeniyetleri fetheder ve siyasal hâkimiyeti (*mülk*) kurarlar¹. Ancak iktidarın nihai amacı devleti kurmaktır ve devlet kurulduğu andan itibaren asabiye aşındıran, kaçınılmaz bir çözülme döngüsü başlar⁷.

Bu tarihsel döngü, İbn Haldun tarafından birbirini izleyen beş tavr hâlinde kavramsallaştırılmıştır⁸.

İlk evre olan Zafer Tavrı (*Tavr-ı Zafer*), iktidarın fetih ve mücadeleyle ele geçirildiği, rakiplerin bertaraf edildiği kuruluş aşamasıdır¹³. Bu aşamada lider, tebaanın üzerinde mutlak bir tiran değil, topluluğun "eşitler arasında birincisi" konumundadır (*riyaset*)¹⁰. Asabiye en yüksek düzeydedir; lüks, israf ve sınıfsal ayrımlar bulunmaz; topluluk üyeleri arasında fedakarlık ve dayanışma esastır¹.

İkinci evre olan İstibdat Tavrı (*Tavr-ı İstibdat*), kurucu liderin ya da çekirdek kadronun iktidarı mutlaklaştırdığı ve otoriteyi tek elde topladığı (*infirad*) dönemdir¹. Hükümdar, devleti birlikte

kurduğu asabiye ortaklarını yönetimden uzaklaştırır; kendi otoritesini korumak için doğrudan şahsına bağlı bürokratik bir aygıt ve profesyonel bir daimi ordu kurar¹. Otorite, katılımcı ve yatay bir başkanlıktan (*riyaset*), baskıcı ve dikey bir hükümdarlığa (*mülk*) dönüşür¹⁰.

Üçüncü evre olan Ferağ ve Refah Tavrı (*Tavr-ı Ferağ ve Refah*), iktidarın mutlaklaştığı, iç ve dış güvenliğin pekiştiği ve iktidarın maddi nimetlerinin toplandığı rahatlık çağıdır¹⁵. Devlet gelirleri artar, şehirler imar edilir, anıtsal kamu binaları inşa edilir, ticaret hacmi genişler, bilim ve sanat himaye edilir¹³. Ancak bu refah ortamı, bedevîlikten hadarîliğe geçişi kesinleştirerek toplumu ve yönetici eliti konfora alıştıırır ve kurucu asabiyeinin çözölüşünü hızlandırır⁴.

Dördüncü evre olan Müsalemet ve Kanaat Tavrı (*Tavr-ı Müsalemet*), barış, kanaatkarlık ve kurumsal duraklama safhasıdır¹³. Hükümdar ve çevresi, geçmiş atalarının kurduğu nizamı ve kurumsal mirası aynen sürdürmeye, statükoyu muhafaza etmeye çalışır (*taklit*)⁶. Dış politikada askeri yayılma veya radikal çatışmalardan kaçınılır, mevcut sınırlar ve dengelerle yetinilir; fakat kurucu irade ve dinamizm kaybolduğu için toplum ataletle sürüklenir⁹.

Nihai evre olan İsrâf ve Çöküş Tavrı (*Tavr-ı İsrâf ve İnkıraz*), devlet bünyesindeki yapısal ve geri döndürülemez bozulmaların somutlaştığı yıkılış safhasıdır⁶. Hükümdar ve dar çıkar çevreleri geçmiş nesillerin biriktirdiği serveti lüks, sefahat ve gösteriş tüketimine harcar¹⁵. Artan kamu harcamalarını ve ordu giderlerini karşılayabilmek amacıyla halka fahiş ve adaletsiz vergiler yüklenir; bu mali baskı üreticinin üretim şevkini kırar, ekonomik piyasaları daraltır ve kamu gelirlerinin daha da çökmesine yol açar²⁰. İdari mekanizmada liyakat terk edilir, kamu makamları sadakat ve rüşvet karşılığı dağıtılır, ordu zayıflar, adalet terazisi bozulur ve asabiyesi tamamen yok olan devlet iç kargaşalar veya dış müdahaleler neticesinde tarih sahnesinden çekilir⁶.

Tavır Adı	Otorite ve Yönetim Biçimi	Asabiye Düzeyi	Sosyo-Ekonomik ve Mali Yapı
1. Zafer (<i>Fütûh</i>)	Katılımcı Otorite (<i>Riyaset</i>), Eşitlikçi Liderlik	Zirve Noktasında (Kolektif Seferberlik)	Kıt kaynaklar, ortak fedakarlık, asgari tüketim ¹
2. İstibdat (<i>İnfirad</i>)	Dikey Otorite (<i>Mülk</i>), Merkeziyetçi Tekelleşme	Ayrışan (Merkez lehine tasfiye edilen)	Düzenli ordunun ve merkeze bağlı maliyenin tesisi ¹
3. Ferağ ve Refah	Yerleşik Hükümrancılık, Bürokratik Otokrasi	Zayıflayan (Hadarî konfora evrilen)	Anıtsal bayındırlık, ticaret artışı, zenginleşme ¹³
4. Müsalemet	Statükocu ve Taklitçi İdare, Pasif	Sönümlenmiş (Tarihsel mirasın)	Kurumsal durağanlık, kanaatkarlık, riskten

	Denge	tüketilmesi)	kaçınma ⁶
5. İsrâf (İnkıraz)	Parçalanmış Otorite, Rantiyer ve Keyfi Yönetim	Tamamen Çözülmüş (Yabancılaşma ve Güvensizlik)	Fahiş vergilendirme, mali iflas, liyakatsizlik, kriz ⁶

Erken Cumhuriyet: Zaferden İstibdada Kurucu Konsolidasyon

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dinamikleri, İbn Haldun'un Zafer Tavrı'nın modern ulus-devlet ölçeğindeki somut bir tezahürüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı neticesinde çöküşü ve Sevr Antlaşması süreci, kandaşlığa dayalı geleneksel bir bağın yetersiz kaldığı derin bir varoluşsal kriz üretmiştir⁹. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde teşekkül eden Milli Mücadele, etnik ve aşiretsel sınırları aşarak vatan müdafaası, bağımsızlık ve anti-emperyalist direniş ülküsü etrafında kenetlenen güçlü bir modern *sebeup asabiyyeti* inşa etmiştir⁹.

Bu kuruluş safhasında siyasal yapı, İbn Haldun'un danışmaya ve ortak meşruiyete dayanan *riyaset* kavramsallaştırmasıyla tam bir uyum içindedir¹⁰. 1920 yılında Ankara'da toplanan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi; askerler, ulema, yerel eşraf, aşiret reisleri ve aydınların bir araya geldiği, sert müzakerelerin serbestçe yürütüldüğü çoğulcu bir meclis karakteri taşımıştır¹⁵. Maddi kaynakların son derece kıt olduğu, Tekâlif-i Milliye emirleriyle halkın elindeki temel yaşam maddelerini orduyla paylaştığı bu dönem; lüks ve israftan uzak, askeri erdem ve kolektif fedakarlığın dorukta olduğu klasik bir zafer tavrıdır¹. 1922-1923 zaferleri ve Cumhuriyetin ilanı, bu kurucu asabiyyenin askeri ve siyasal hedefine ulaşarak devleti (*mülk*) kurduğu tarihsel eşiktir⁷. Zaferin kazanılması ve devletin kurulmasının ardından İbn Haldun şemasına göre iktidarın kurucu ortaklar arasında paylaşılmaktan çıkarılıp tek elde toplanması zorunludur¹. Türkiye Cumhuriyeti'nde İstibdat Tavrı'na geçiş, 1925 Şeyh Said İsyanı'nın yarattığı olağanüstü koşullar altında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile kurumsallaşmıştır. Bu evrede kurucu çekirdek kadro, Milli Mücadele'yi birlikte yürüttüğü geniş toplumsal ve siyasal koalisyonu tasfiye etme yoluna gitmiştir⁴. Birinci Meclis'teki İkinci Grup muhalefeti Meclis dışına itilmiş, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmış, 1926 İzmir Suikastı davaları vesilesiyle Kâzım Karabekir, Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy gibi Milli Mücadele'nin lider kadrosu siyaset sahnesinden uzaklaştırılmıştır⁴. 1930 yılındaki Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin kısa sürede sonlandırılmasıyla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) merkezli Tek Parti Rejimi mutlak biçimde tahkim edilmiştir¹¹.

İbn Haldun, istibdat tavrında hükümdarın artık kurucu aşiret dayanışmasına değil, profesyonel bürokrasiye ve doğrudan merkeze bağlı silahlı güce yaslandığını ifade eder¹. Erken Cumhuriyet'in Tek Parti döneminde de mülkiye ve askeri bürokrasi, modernleşme reformlarını (Harf İnkılabı, Medeni Kanun, Tevhid-i Tedrisat) topluma yukarıdan aşağıya uygulamak üzere dikey bir otorite aygıtı olarak kurumsallaşmıştır¹⁰. 1936 yılında İçişleri Bakanı'nın parti genel sekreteri, il valilerinin ise CHP il başkanı yapılması kararı, devlet aygıtı ile iktidar partisinin tam

anlamıyla bütünleştirdiğini ve Haldunyen anlamda *mülk*ün kurumsal ve tekелci nitelik kazandığını teyit etmektedir¹⁵.

Çok Partili Rejimden Tüketim Toplumuna: Ferağ, Refah ve Müsalemetin Sınırları

İstibdat evresinin ardından iktidarın meşruiyet tabanını genişlettiği, iktisadi refahın üretilip paylaşıldığı ve bayındırlık faaliyetlerinin başladığı Ferağ ve Refah Tavrı'na geçiş, Türkiye'de 1950 yılında Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle ilk kitlesel dalgasını yaşamıştır¹⁵. Şerif Mardin'in merkez-çevre kuramıyla birlikte okunduğunda DP iktidarı; Haldunyen anlamda kırsal ve geleneksel çevrenin taleplerini siyaset yoluyla bürokratik merkeze taşıma ve bu kesimleri hadarîleşme (kentleşme) sürecine dahil etme girişimidir²². Marshall Planı yardımları, tarımda makineleşme, karayolu ağlarının inşası ve baraj projeleriyle desteklenen bu dönem; köylünün pazara entegre olduğu, gecekondulaşma dalgasıyla kent merkezlerine aktığı ve iktidarın tebaasına maddi ihsanlar sunarak refahı tabana yaydığı ilk genişleme safhasıdır⁴. Ancak bu ilk atılım, 1960 askeri darbesi ve ardından gelen 1970'lerin siyasal istikrarsızlıkları ve döviz krizleri nedeniyle kalıcı bir kurumsal refah platosuna dönüşmemiştir.

Ferağ ve refah tavrının tam manasıyla olgunlaşması ve kitlesel bir hadarî tüketim kalıbına evrilmesi, 1980 sonrası neoliberal dönüşümle gerçekleşmiştir⁴. Turgut Özal liderliğindeki 1980'ler, ithal ikameci modelin terk edilerek Türkiye'nin dışa açıldığı, telekomünikasyon altyapısı ve otoyolların inşa edildiği, tüketim mallarının serbestleşmesiyle kentli orta sınıfın maddi zenginleşmeyle tanıştığı bir dönüm noktasıdır. Bu sürecin en yüksek hacimli aşaması ise 2000'li yılların ilk on yılında, AK Parti iktidarının küresel likidite bolluğu ve AB reformlarıyla desteklenen ekonomik büyüme atağında tecrübe edilmiştir¹³.

Bu dönemde kişi başına düşen milli gelir hızla yükselmiş; Toplu Konut İdaresi (TOKİ) hamleleri, mega havalimanları, köprüler, otoyollar ve şehir hastaneleriyle ülke tam anlamıyla İbn Haldun'un tasvir ettiği "hükümdarın anıtsal yapılar, saraylar ve şehirler imar ederek gücünü sergilediği bayındırlık çağı"na girmiştir⁴. Yeni bir Anadolu sermayesi türemiş, kentsel dönüşümle inşaat odaklı bir rant ekonomisi gelişmiş ve tüketim kültürü hadarî yaşamın vazgeçilmez normu haline gelmiştir¹⁸.

Öte yandan, teorik modelde refah tavrını izleyen dördüncü aşama olan Müsalemet ve Kanaat Tavrı; iktidarın ve toplumun önceki nesillerin kurduğu kurumsal yapıları sorgulamadan benimsediği, dış barışa razı olduğu ve statükoyla yetindiği bir dinginlik çağıdır⁶. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu aşama, İbn Haldun'un öngördüğü biçimde uzun süreli ve istikrarlı bir kanaatkarlık platosu olarak yaşanmamıştır¹⁵. 1990'ların koalisyon dönemleri ya da 2010 sonrasındaki siyasal patinajlar, geçmişin kurumsal mirasını taklit etme ve statükoyu koruma refleksi barındırmış olsa da; Türkiye'nin jeopolitik fay hatları, bölgesel çatışmaları ve derin iç kutuplaşması tam bir sükunet ve kanaat ortamına izin vermemiştir. Türkiye, kurumsal bir kanaatkarlık ve barış dengesi kuramadan, refah evresinin yarattığı rant ve tüketim kalıplarının etkisiyle doğrudan beşinci tavrın yapısal kriz dinamiklerine sürüklenmiştir²⁵.

Günümüz Türkiye'sinin Ampirik Tahlili: İsrar, Mali

Tıkanma ve Asabiye'nin Çözölüşü

Sosyolojik, iktisadi ve idari göstergeler bütüncül olarak değerlendirildiğinde Türkiye, İbn Haldun'un beşinci ve son evre olarak tanımladığı **Tavr-ı İsrâf ve İnkıraz** (İsrâf, Kamu Maliyesinin Bozulması, Kurumsal Erozyon ve Asabiye'nin Dağılması) aşamasının yapısal niteliklerini sergilemektedir⁶. İbn Haldun'a göre bu evre; üretken olmayan kamu harcamalarının artması, bütçe açıklarını kapatmak için halka ağır ve adaletsiz vergilerin yüklenmesi, liyakatsizlik ve rüşvetin yaygınlaşması ile toplumu bir arada tutan ortak güven ve dayanışma bağının tamamen kopmasıyla karakterizedir⁶.

Kamu maliyesi alanında yaşanan gelişmeler, İbn Haldun'un modern iktisat literatüründe Laffer Eğrisi'nin temeli sayılan mali kriz teşhisini doğrulamaktadır²⁰. İbn Haldun, refah evresinde kamu harcamalarının ve lüks tüketimin artması sonucunda hükümdarın vergi matrahını ve oranlarını sürekli yükselttiğini; bu durumun üreticinin kâr güdüsünü ve çalışma şevkini yok ederek ekonomik faaliyeti çökerttiğini ve neticede devlet gelirlerini azalttığını savunur²⁰.

Türkiye'nin mevcut vergi mimarisi bu mali baskının somut bir yansımasıdır. Merkezi yönetim bütçesinde toplanan vergi gelirlerinin yaklaşık %62,4 ile %65,2'si KDV ve ÖTV gibi tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerden oluşmaktadır²⁸. Yalnızca dâhilde ve ithalde alınan KDV ile ÖTV'nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %48 seviyesindedir²⁸. Dolaysız vergiler incelendiğinde ise gelir vergisinin %92,9 ile %93,5 gibi ezici bir oranının kaynakta kesilen tevkifat (stopaj) yoluyla, doğrudan bordrolu çalışanların maaşlarından tahsil edildiği görülmektedir²⁸.

Servet ve sermaye üzerinden alınan vergilerin payı marjinal düzeyde kalırken, kamu harcamalarının finansmanı dar gelirli ve ücretli kesimlerin tüketimine fatura edilmektedir³⁰. 2024 ve 2025 yıllarında bütçe açığının GSYH'ye oranı %3-5 bandında gerçekleşmiş; 2025 yılı bütçesinde faiz ödemeleri yıllık %62 artış kaydederek 2,1 trilyon TL seviyesini aşmıştır³². Kamu kaynaklarının faiz ödemelerine ve cari transferlere kayması, üretken yatırımların ise daralması, İbn Haldun'un "kamu gelirlerinin geçmiş borçları ve israfı finanse etmek için eritilmesi" saptamasıyla örtüşmektedir⁶.

İdari ve hukuki mekanizmadaki bozulma, düşünürün beşinci evrede öngördüğü "görevlerin ehil olmayanlara dağıtılması, kanun egemenliğinin yerini keyfiliğin alması ve yolsuzluğun kurumsallaşması" süreçleriyle paralellik göstermektedir⁶. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (Transparency International) Yolsuzluk Algı Endeksi verilerine göre Türkiye, 2013 yılında 100 üzerinden 50 puan alarak tarihinin en temiz kamu yönetimi skoruna ulaşmışken; bu tarihten itibaren kesintisiz bir düşüş eğilimine girmiştir²⁵. 2024 yılında 34 puanla 107. sırada yer alan Türkiye, 2025 yılı endeksinde 31 puana gerileyerek 182 ülke arasında 124. sıraya düşmüştür²⁵.

Türkiye son on iki yılda 19 puan kaybederek dünyada yolsuzluk algısı en sert biçimde kötüleşen ülkeler arasında yer almıştır²⁵. Benzer şekilde, Dünya Adalet Projesi'nin (World Justice Project - WJP) Hukukun Üstünlüğü Endeksi'nde Türkiye, 0,41 genel puanı ile küresel ölçekte 118.

basamakta kalmıştır³⁶. "Hükümet Yetkilerinin Sınırlandırılması" kategorisinde 123. sırada, "Temel Haklar" kategorisinde ise 122. sırada yer alması; yargısal denetimin zayıfladığını ve İbn Haldun'un siyasi mülk tahlilinde uyardığı "hükümdarın hukuki sınırlardan sıyrılarak keyfi kararlara yönelmesi" olgusunu ampirik olarak belgelemektedir¹⁵.

Toplumsal doku açısından bakıldığında, devleti ayakta tutan kolektif harç niteliğindeki *asabi*yenin çözüldüğü ve yerini radikal bir güvensizlik ile kutuplaşmaya bıraktığı görülmektedir¹. İbn Haldun, kentli refah toplumunun ileri evrelerinde bireylerin lüks ve konfor bağımlılığı nedeniyle bencilleştğini, ortak dava şuurunun yıkıldığını ifade eder¹. Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Pew Research Center verileri, Türkiye’de "Çoğu insana güvenilebilir" diyenlerin oranının yalnızca **%14** olduğunu ortaya koymaktadır⁴⁰. Nüfusun %84’ünün başkalarına güvenmediğini belirttiği Türkiye, 80 ülke arasında 61. sırada, incelenen orta gelirli ülkeler grubunda ise son basamakta yer almaktadır⁴¹.

Bu sosyal sermaye çöküşü, siyasal alandaki derin kutuplaşmayla tahkim edilmektedir. İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yürütülen "Kutuplaşmanın Boyutları" araştırması; parti taraftarlarının karşı kampa mensup bireyleri "ikiyüzlü" (%86), "bencil" (%85), "kibirli" (%82) ve "ülkeye tehdit" (%78) sıfatlarıyla tanımladığını, farklı siyasi görüşten olanların kentsel mekanları paylaşmasına ve temel anayasal haklarını kullanmasına dahi kitlesel olarak karşı çıktığını göstermektedir⁴⁴. Bu toplumsal ayrışma, ekonomik eşitsizliklerle daha da derinleşmektedir. TÜİK Gelir Dağılımı İstatistikleri (2025) verilerine göre, en yüksek gelire sahip en zengin %20’lik kesim toplam gelirin **%48,0**’ini alırken, en alttaki %20’lik kesimin aldığı pay yalnızca **%6,4** seviyesindedir⁴⁵. En zengin %20 ile en yoksul %20 arasındaki gelir farkı 7,5 kat; en zengin %10 ile en yoksul %10 arasındaki fark ise 12,9 kattır⁴⁵. Gini katsayısının 0,410 (brüt gelirden 0,422) olarak gerçekleşmesi, üretilen artık değerın dar bir zümre lehine tekelleştğini ve toplumun organik dayanışma kapasitesinin tükendiğini teyit etmektedir⁴⁵.

Gösterge Alanı	Ampirik Veri / Metrik	Haldunyen Kuramdaki Kavram	Sosyolojik ve Mali Karşılığı
Vergi Yapısı	Dolaylı vergi payı %62,4 - %65,2; Gelir vergisi tevkifatı %93 ²⁸	<i>Hadarî İsrâf ve Fahîş Vergilendirme</i>	Üreticinin ezilmesi, kâr güdüsünün ve yatırım şevkinin yok edilmesi ²⁰
Bütçe Dengesi	2025 faiz gideri >2,1 trilyon TL; bütçe açığı %3-5 GSYH ³²	<i>Gelirlerin Giderleri Karşılایamaması</i>	Devlet kasasının erimesi, kamu borçlarının çevrilemez hale gelmesi ⁶
Yolsuzluk	2025 CPI Skoru: 31/100, Sıralama: 124/182 (2013’te 50 idi) ²⁵	<i>Liyakatsizlik ve Rüşvet Çağı</i>	Görevlerin ehil olmayanlara dağıtılması, bürokratik çürüme ¹⁵

Hukuk Sistemi	WJP 2025: 118/142 (İktidarın Sınırlandırılması: 123. sıra) ³⁶	<i>Mülkün Zorbalığa ve Keyfiliğe Dönüşmesi</i>	Hukukun üstünlüğünün kalkması, mülkiyet ve can güvenliğinin aşınması ¹⁵
Toplumsal Güven	Sosyal güven oranı %14 (Pew/WVS; küresel 61. sıra) ⁴⁰	<i>Asabiye'nin Çözülmesi ve Yabancılaşma</i>	Bencilliğin yayılması, ortak dava bilincinin ve bir arada yaşama iradesinin kaybı ¹
Gelir Dağılımı	Gini: 0,410; En zengin %20 gelirin %48'ini alıyor ⁴⁵	<i>Artık Ürünün Dar Zümrede Toplanması</i>	Emek sömürüsü, zümre menfaatlerinin kamu yararının önüne geçmesi ¹⁵

Modern Ulus-Devlet Paradigmaları Açısından Kuramın Sınırları ve Aşılma İmkânı

İbn Haldun'un Beş Tavrı Teorisi günümüz Türkiye'sindeki mali, siyasal ve ahlaki tikanıklıkları açıklamakta yüksek bir analitik teşhis gücü sunsa da, teoriyi modern bir ulus-devlet yapısına mekanik ve determinist bir şekilde uyarılmanın metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır⁴⁹. Öncelikle İbn Haldun'un döngüsel modeli, göçebe kabilelerin şehri ve devleti dışarıdan askeri güçle fethetmesi varsayımına dayanır¹. Modern ulus-devletlerde ise kabile ve bedevilik olgusu ortadan kalkmıştır⁴⁹. Asabiye, soy bağı yerine vatandaşlık bağı, anayasal yurtseverlik ve hukuki eşitlik üzerinden üretilen soyut bir aidiyettir⁹. Dolayısıyla modern bir devletin çözülüşü, sınır boylarından gelen savaşı bir kabilenin fethiyle değil; iç kurumsal erozyon, rejim dönüşümleri ve anayasal çöküş şeklinde gerçekleşir⁶.

İkinci olarak, İbn Haldun'un döngüsünde hazine altın ve gümüşe dayalı fiziki bir birikimdir; madeni para tükendiğinde ordu dağılır ve devlet hızla yıkılır⁴. Oysa modern kapitalist sistemde devletler; fiat (itibari) para basma tekeli, uluslararası tahvil piyasaları ve küresel finansal kurumlar sayesinde mali krizleri uzun süre erteleyebilmekte ve yapısal uyum programlarıyla çöküşü zamana yayabilmektedir²¹.

Üçüncü olarak, geleneksel hanedan devletinde devlet aygıtı hükümdarın şahsıyla kaimken; modern devlette Max Weber'in rasyonel-yasal otorite olarak nitelediği bürokratik kurumlar, ordu ve diplomasi hafızası, iktidarlar yozlaşsa dahi tüzel kişiliğini korur³.

Bu noktada 17. yüzyıl Osmanlı vakanüvisleri Kâtib Çelebi ve Mustafa Naimâ'nın İbn Haldun'u revize ederek geliştirdikleri yaklaşım hayati önem taşır³. Naimâ, devletlerin İbn Haldun'un iddia ettiği gibi beşinci tavrın ardından mutlak bir ölüme mahkum olmadığını; tarih bilincine sahip basiretli devlet adamları, rasyonel kurumsal reformlar, liyakatin ihyası ve vergi adaletinin tesisi sayesinde hasta bünyenin tedavi edilip döngünün kırılabilceğini savunmuştur³.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel serüveni, İbn Haldun'un *Etvâr-ı Hamse* modeliyle incelendiğinde belirgin bir evrim çizgisi ortaya çıkmaktadır. Devlet; 1919–1923/1925 aralığında Milli Mücadele'nin ideolojik ve vatanperver sebep *asabiyeti* ile Zafer Tavrı'nı tecrübe etmiş⁹; 1925–1950 aralığında Takrir-i Sükûn ve Tek Parti idaresi altında bürokratik iktidarın tekelleşmesiyle İstibdat Tavrı'nı yaşamış⁴; 1950 sonrasında Demokrat Parti ile başlayıp 1980'ler ve 2000'li yılların ilk on yılında mega altyapı projeleri, kitlesel kentleşme ve tüketim patlamasıyla Ferağ ve Refah Tavrı'nın zirvesine ulaşmıştır¹³.

Günümüz Türkiye'si ise ampirik göstergelerin açıkça ortaya koyduğu üzere, teorinin tanımladığı **Tavr-ı İsrâf ve İnkıraz (Beşinci Tavr)** aşamasının karakteristik yapısal buhranlarını yaşamaktadır. Bütçedeki dolaylı vergi payının %65 seviyesine ulaşması ve bordrolu çalışanlar üzerindeki stopaj yükü, üretici kesimin şevkini kıran klasik Haldunyen mali krizi temsil etmektedir²⁸. Bütçe harcamalarında faiz ödemelerinin 2,1 trilyon TL'yi aşması kamu kaynaklarının verimsiz transferlere kaydığını göstermektedir³³. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk Algı Endeksi'nde 31 puana (124. sıra) ve WJP Hukukun Üstünlüğü Endeksi'nde 118. sıraya gerileme; bürokratik liyakatin tasfiye edildiğini ve yargısal öngörülebilirliğin kaybolduğunu doğrulamaktadır²⁵. Toplumsal güvenin %14 gibi küresel bir dip noktaya gerilemesi ve siyasi kutuplaşmanın derinleşmesi ise devleti ayakta tutan kurucu harç niteliğindeki asabiye'nin ileri derecede buharlaştığına işaret etmektedir⁴⁰.

Buna karşılık, modern ulus-devlet kurumsal aygıtları biyolojik organizmalar gibi kaçınılmaz bir yok oluşa yazgılı değildir³. Türkiye'nin beşinci tavrın getirdiği bu yapısal krizden çıkışı; vergi adaletinin sağlanması, kamuda liyakatin yeniden tesis edilmesi, hukukun üstünlüğünün kurumsal güvenceye kavuşturulması ve toplumsal güveni onaracak kapsayıcı bir anayasal yurttaşlık asabiye'nin inşasıyla mümkündür³.

Alıntılanan çalışmalar

1. İbn Haldun'un devlet gorosu - DergiPark, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213743>
2. İBN HALDUN'UN TEMEL KAVRAMLARININ DEVLET TEORİSİ, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2015485>
3. 17. Yüzyıl Osmanlı Düşünce Hayatında İbn Haldun Etkisi - DergiPark, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/924098>
4. İbn Haldun'un Devlet Anlayışı - Mepa Haber Merkezi, <https://www.mepanews.com/ibn-haldun-un-devlet-anlayisi-72yy.htm>
5. İBN HALDUN DÜŞÜNCESİNDE TARİH, ZAMAN VE DÖNGÜSELLİK, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/731469>
6. İbn-i Haldun, Mukaddime ve devletin çöküşü - Osman Aydoğan, <https://www.sehriyar.info/?pnum=248&pt=Mukaddime>
7. İBN HALDUN - TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-haldun>
8. Din Sosyolojisi | PDF - Scribd, <https://www.scribd.com/document/841531867/Din-Sosyolojisi>

9. Türk İslam Düşünce Sisteminde İbn-i Haldun'un Devlet Nazariyesi,
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/397846>
10. DEVLET KAVRAMINA İBN HALDUN PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4446603>
11. İbn Haldun Mukaddime Cilt 1 | PDF - Scribd,
<https://www.scribd.com/document/521185229/Ibn-Haldun-Mukaddime-Cilt-1>
12. 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetnamelerinde Devletin Bekası, Nizam ve,
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4103784>
13. İbn-i Haldun'un Eğitim, Siyaset, İktisat ve Metodoloji Görüşleri,
<https://www.betulzer.com/ibn-i-haldunun-egitim-siyaset-iktisat-ve-metodoloji-gorusleri>
14. Siyasi İktidardan Beklentiler ve İdeal Siyasi Lider Tanımlamaları 1,
<https://dokumen.pub/siyasi-ktidardan-beklentiler-ve-deal-siyasi-lider-tanmlamalar-1.html>
15. İBN HALDUN'UN SİYASET TEORİSİ VE SİYASAL SİSTEM,
<https://acikerisim.gumushane.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12440/623/%C4%B0bn%20Haldun%20Makalesi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
16. NAİMÂ'DA BÜYÜK ADAM SOSYOLOJİSİ - DergiPark,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101186>
17. SİYASİ DOSYA : İbn Haldun'un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem,
<https://istihbaratveanaliz.wordpress.com/2016/09/05/siyasi-dosya-ibn-haldunun-siyaset-teorisi-ve-siyasal-sistem-siniflandirmasi/>
18. mağlubun gâlibi taklit etmesi: ibn haldûn'un gözünden endülüs,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/612350>
19. İbn Haldun'un Topluma İlişkin Ortaya Koymuş Olduğu Temel,
<https://www.sosyologer.com/ibn-haldunun-topluma-iliskin-ortaya-koymus-oldugu-temel-kavramlar/>
20. VERGİ ORANLARINDA ARTIŞIN İBNİ HALDUN DÜŞÜNCE,
<https://www.bdturkey.com/vergi-oranlarinda-artisin-ibni-haldun-dusunce-isiginda-gelir-dagilimi-ve-refaha-olumsuz-etkisi>
21. Vergi Oranı ve Belirleyicileri: İbn Haldun'dan Bir Görüş*,
<https://journal.ihu.edu.tr/index.php/ihu1/article/download/11/pdf/142>
22. Şerif Mardin'i Yeniden Okumak; Merkez ve Çevre ilişkisinde Yeni,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5452828>
23. Homo Academicus'tan Kasaba Akademisyenliğine,
<https://ispartaokuludergisi.com/arsiv/Homo-Academicustan-Kasaba-Akademisyenligine-Turkiyede-Ilce-Meslek-Yuksekokullarinda-Akademik-Konumlanis.pdf>
24. Ali Mazhar Karpuzoğlu: Uzun Yirminci Yüzyıl Gölgesinde: Para,Güç,
<https://kafkassam.com/ali-mazhar-karpuzoglu-uzun-yirminci-yuzyil-golgesinde-paraguc-ve-cagimizin-kokenleri.html>
25. Yolsuzluk Algı Endeksi: Türkiye 17 basamak düştü | T24,
<https://t24.com.tr/ekonomi/yolsuzluk-algi-endeksi-turkiye-17-basamak-dustu,1298122>
26. Yolsuzluk Algı Endeksi: Türkiye 17 basamak birden geriledi,
<https://artigercek.com/guncel/yolsuzluk-algi-endeksi-turkiye-17-basamak-birden->

[geriledi-343089h](#)

27. İbn-i Haldun'un Vergi Anlayışı - Normal Sözlük,
<https://normalsozluk.com/b/ibn-i-haldun-un-vergi-anlayisi--74881>
28. 2025 yılı vergi karnesi - T24,
<https://t24.com.tr/yazarlar/murat-bati/2025-yili-vergi-karnesi.53345>
29. 2025 Bütçe kanunundaki vergi fotoğrafı - Vergide Gündem,
<https://www.vergidegundem.com/makaleler/45568>
30. 2025 bütçe kanununda vergiler | EY - Türkiye,
https://www.ey.com/tr_tr/insights/tax/2025-butce-kanununda-vergiler
31. 2025 butce kanununda verginin fotoğrafı,
https://www.vergidegundem.com/uploads/07_01_2025_e439c919c0.pdf
32. Türkiye ekonomisi - Vikipedi,
https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_ekonomisi
33. 2025 yılında bütçe açık/GSYH oranı %2,9'a daraldı - Garanti Yatırım,
<https://www.garantibbvayatirim.com.tr/medium/ResearchReports-constant-59284.vsf>
34. Bütçe Açığı Rekoru - Kendime Yazılar,
<https://www.mahfiegilmez.com/2025/01/butce-acg-rekoru.html>
35. Yolsuzluk algı endeksi: Türkiye listede geriledi - Odatv,
<https://www.odatv.com/guncel/yolsuzluk-algi-endeksi-turkiye-listede-geriledi-120090650>
36. Rankings - WJP Rule of Law Index | Global Insights,
<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2025/T%C3%BCrkiye>
37. Turkey Ranks Worse in Rule of Law Index - Bianet,
<https://bianet.org/haber/turkey-ranks-worse-in-rule-of-law-index-206052>
38. TÜRKİYE SİYASETİNDE KUTUPLAŞMA,
<https://www.baskentstratejienstitusu.org/turkiye-siyasetinde-kutuplasma/>
39. İBN HALDUN'DA DEVLET GÖRÜŞÜ - DergiPark,
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29775>
40. 'Hangi ülkelerde insanlar birbirlerine daha çok güveniyor' araştırması,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/yasam/hangi-ulkelerde-insanlar-birbirlerine-daha-cok-guveniyor-arastirmasi-iste-turkiye-nin-dunya-siralamasindaki-yeri-2475031>
41. TÇE, "Dünyada Toplumsal Güven" araştırmasının verilerini paylaştı,
https://ankahaber.net/haber/detay/tce_dunyada_toplumsal_guven_arastirmasinin_verilerini_paylasti_turkiye_61inci_sirada_289634
42. Dünyada insanlar birbirine ne kadar güveniyor? Araştırmada,
<https://hepsiveri.com/2025/12/insanlar-ne-kadar-guveniyor-turkiye-sonda/>
43. Dünyanın en güvenilir ülkeleri belli oldu: İşte Türkiye'nin sıralaması,
<https://www.sozcu.com.tr/dunyanin-en-guvenilir-ulkeleri-belli-oldu-iste-turkiye-ni-n-siralaması-p290153>
44. Kutuplaşma araştırması: Türkiye paramparça ama toplum 'ekonomik,
<https://t24.com.tr/gundem/kutuplasmanin-boyutlari-turkiye-paramparca-deprem-kadina-siddet-ve-ekonomik-kriz-konusunda-parti-taraftarligi-ustu-bir-durum-v-ar.922134>
45. Gelir Dağılımı İstatistikleri - 2025 - Veri Portalı - TÜİK,

- <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53993/metadata>
46. TÜİK 2025 verilerini açıkladı: En zengin yüzde 20 toplam gelirin, https://ankahaber.net/haber/detay/tuik_2025_verilerini_acikladi_en_zengin_yuzde_20_toplam_gelirin_yuzde_48ini_en_dusuk_gelire_sahip_yuzde_20_yuzde_64unu_aliyor_281917
 47. İbn Haldun ve İktisadi Görüşleri - DergiPark, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2402497>
 48. TÜİK duyurdu, Türkiye'nin gelir tablosu netleşti: En zengin nüfusun, <https://www.cnbce.com/veriler/tuik-duyurdu-turkiyenin-gelir-tablosu-netlesti-esitsizlik-azaldi-zenginin-payi-geriledi-turkiye-gelir-esitsizligi-2025-h21955>
 49. İBN HALDUN'UN TOPLUMSAL VE İKTİSADİ GÖRÜŞLERİ, <https://openaccess.maltepe.edu.tr/bitstreams/8473a35a-cef6-4f88-bf80-57c6ea0af12f/download>
 50. İmparatorluğun Ontolojik Grameri versus Ulus-Devletin İdeolojik, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/831371>
 51. KİMLİK YAKLAŞIMLARI VE MİLLÎ KİMLİKLER* - DergiPark, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4656475>
 52. Tarihsel Süreklilik Tezinin Teorik Zemini: Kopuş ve Devamlılık, <https://www.turkishnews.com/2026/06/12/tarihsel-sureklilik-tezinin-teorik-zemini-kopus-ve-devamlilik-arasinda-turk-tarihyazimi/>